



УДК [394.3:398.33](477.54/.62+477.52):130.2

Наталія ОЛІЙНИК

ГУРТОВА ХОДА В КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ СЛОБОЖАНЩИНИ ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА

Гуртова хода розглядається як елемент традиційної обрядовості. Проаналізовано види ходи: по прямій, по колу та довільно, за конкретною траєкторією. Під час виконання будь-якої ходи обрядова дія набувала сакрально-магічного значення. Для підсилення дії використовувалася декламація, спів, атрибути (сакральні; спеціально виготовлені до свята; конкретні предмети чи речі, що набували сакральності під час обрядодії). Із плином часу гуртова хода видозмінилася, на противагу традиційній, і набула нової форми та іншого значення: чіткого шиккування в колоні і шеренгі, урочистого проходження вулицями. У сучасних культурних практиках хода також є складовою масових заходів, але позбавлена сакрально-магічного значення.

Ключові слова: гуртова хода, календарна обрядовість, сакрально-магічні дії, видозміна, культурні практики.

© Н. ОЛІЙНИК, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (136), 2017

Актуальною є проблема виокремлення гуртової ходи як складової свят календарного циклу та простеження її видозміни. Розглядаються види гуртової ходи: по прямій, по колу та довільно за конкретною траєкторією (ламана, хвильова), що використовуються в різноманітних обрядових діях як традиційної культури, так і сучасних культурних практиках.

Дослідження здійснено відповідно до планової наукової теми «Проблема методичного забезпечення підготовки режисерських кадрів в умовах вишів культури». Результати дослідження мають практичне значення для режисури святкових дій, традиційної культури, фольклористики, культурології, а також можуть бути використані як у режисерсько-постановочній практиці, так і педагогічній.

Учені розглядають «обхідні обряди» та ходу гуртом, які були характерні для всіх культур. У контексті календарних свят елементи гуртових обходів досліджували: Т.О. Агапкіна, Е.В. Анічков, П.Г. Богатирьов, І.В. Волицька, О. Воропай, М.С. Грушевський, В.Є. Гусєв, П.В. Іванов, Л.М. Івлєва, С. Килимник, Ю.Д. Климець, О.В. Курочкін, І.О. Морозов, В.Я. Пропп, В.Т. Скуратівський, І.С. Слепцова, О.О. Смоляк, В.І. Чичеров, Т.Б. Щепанська та ін.

Гуртова хода в контексті календарних свят Слобожанщини глибоко не досліджена. На прикладі побутування календарної обрядовості періоду ХІХ — поч. ХХІ ст. розглянемо застосування гуртової ходи в традиційних і сучасних культурних практиках.

Невирішені частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Запропоновано формулювання терміна й узагальнення гуртової ходи як складової свят календарно-обрядового циклу.

Мета статті. Простежити застосування гуртової ходи як складової календарної обрядовості на матеріалі традиційної культури українців Слобожанщини та її видозміну впродовж ХІХ та початку ХХІ ст. з погляду культурних практик.

Новизна. Вивчення гуртової ходи як невід'ємної складової в циклі календарних свят та застосування її в культурних практиках. Гуртова хода є ритмічно неорганізованою, що й відрізняє її від обрядових танків.

Складовою масових народних свят календарного циклу будь-якого народу є такий елемент, як хода. Синонімами цього слова є: рух, обходи, проходження, процесія. На Слобожанщині до слова «гуртова» вживають такі слова-синоніми, як: «ко-

лективна, масова, а також ходіння ватагою, групою, юрбою, оравою, компанією, купами, натовпом, партією, процесією».

У контексті обрядового дійства гурт трактується як зібрання людей, які об'єдналися для виконання конкретної важливої дії. Для визначення ходи як компонента структури обрядового дійства було запропоновано термін «гуртова хода» [21, с. 243]. Гуртова хода — форма публічного масового заходу, пов'язаного з певною подією, звичаєм чи обрядом. На відміну від обрядових танків, що супроводжувалися ритмічними (танцювальними) рухами, хода є ритмічно неорганізованою. Підтвердженням слугує праця В.Є. Гусева, в якій гуртова хода розглядається як хода ряджених у циклі Різдвяно-новорічних свят: «Ходіння ряджених визначається як непорядкована (безладна) процесія, що «колобродила» вулицями села, здіймаючи великий гамір (били у тази, заслінки від печі, сковороди та інші предмети, а також грою на різних музичних інструментах)» [6, с. 19].

Крім гуртової ходи, відомі також колективні (гуртові) обходи. Зокрема, це обходи осель (колядування, щедрування), села, криниць, череди тощо. Існували також обряди оборювання, що мали на меті захистити село від хвороб, негараздів. «Оборювання полягало в обведенні села замкненою лінією (магічним колом), як захистом від злих сил; оборювали жінки (або голі, або в чистих сорочках і без поясів)» [9, с. 407]. Після оборювання село обходили хресним ходом. Обходи й оборювання були спрямовані на створення «охоронного знаку від нечистої сили» [9, с. 409]. Люди традиційної культури вірили, що виконання ритуально-магічних дій забезпечить добробут осередку на певний період часу. Передусім це пов'язано з їхнім світоглядом, що «... був оптимістичним і життєствердним» [22, с. 7].

Обхідні обряди мають «язичницьке» і «церковне» походження. До церковних належать ті, у яких брав участь священник (освячення полів, криниць, різдвяні й великодні обходи будинків). Обряди, що мали «язичницьке» підґрунтя: викликання дощу, запобігання епідемії, колядування, щедрування, ходіння ряджених, закликання весни, купальські, троїцькі, обжинкові обряди, збір лікарських рослин тощо.

Гуртова хода в традиційній культурі передбачала декілька різновидів ходіння: по прямій, по колу та довільно за конкретною траєкторією. Хода по прямій символізувала рух уперед. Хода по колу або навколо дерева, вогнища, обрядового атрибута, водойми, населеного пункту тощо вважалася магічною і вберігала від нечистої сили, яка активізується під час календарних свят. Хода за конкретною траєкторією передбачає різні рухи: по прямій, кругові, хвильові, ламані, тобто такі, що можуть «заплутати» нечисту силу. Вона найчастіше виконувалася в кульмінації обряду.

На Харківщині ходіння гуртом називали ще ходіння «гурьбою». Гурьба, за визначенням В. Даля, означає «гуртом, загальними силами, дружно або спільно, всією громадою, усі разом» [1, с. 409]. Назване слово вживається в етнографічних текстах, записаних на Слобожанщині: «Колядники, збиралися гурьбою, чоловік до 15-ти, ходять по всьому селу, іноді парубки і дівки, іноді окремо парубки з хлопчиками, дівки з дівчатками» [10, с. 38]; у різдвяних віршах: «Хоч смійтися, а це не брихенька, / Не з себе видумав я сам, / (Бо далиб'я бачив сам) / Нас там гурьба була не маленька» [10, с. 35].

Важливу роль відігравала гуртова хода, що виконувалася всією громадою й уважалася обов'язковою. «Архаїчний характер купальської обрядовості підтверджує традиція обов'язкової присутності якомога більшої кількості людей на святі» [14, с. 119]. Винятком були німечні літні люди і маленькі діти. До ходи міг долучитися будь-хто, незалежно від віку чи статі. «Ряджені ходили великими ватагами, які склалися з односельчан або з жителів сусідніх сіл» [6, с. 13—14]. Це пов'язано передусім з біосоціальною природою людини, духовною складовою її буття. Діям, що виконувалися гуртом, надавалося більшої енергетики, упевненості, зміцнювало дух. Результат роботи й самі виконавці були більше захищеними від протидії зовнішніх сил. У купальській пісні співалося: «Як купався Кузьма / У гурті з усіма» [20, с. 186]. Як зазначає Ю.М. Лотман, «усяка культура починається з поділу світу на внутрішній («свій») простір і зовнішній («їх») ... Границя може відокремити живих від мертвих, осілих від кочових, місто від степу» [17, с. 257].

Гуртова хода була спрямована на певний об'єкт. Її здійснювали з обрядово-магічною метою для досяг-

нення й вирішення конкретних завдань. Просторова характеристика гуртової дії — обходи обрядових об'єктів; будинків із виконанням обрядово-ритуальних дій; населених пунктів; священних гаїв; нив тощо. Обрядова хода передбачала присутність або використання відповідних атрибутів: сакральних (хорогва, хрест, ікона, рушник, хліб); спеціальних, що виготовлялися до конкретного обряду (лялька Маринонька, зірка); звичайних, що набували сакральності під час їх використання в обряді (колодка, вербова гілочка).

Учасники обрядових дій уявляли, що атрибути під час святкування наділялися магічними властивостями й набували значення символу. Після виконання обряду їх зберігали до наступного року або знищували частково чи повністю. Наприклад, Купальське деревце, ляльку Мариноньку знищували повністю. Іноді деревце розламували на гілки і несли на город для кращого врожаю, а стовбур топили у водоймі.

Гуртова хода, у контексті обрядових дій, уважалася ритуально-магічною. За її допомогою здійснювали обрядово-ритуальні обходи, магічні дії [25, с. 483—485]. Ходу умовно можна поділити на: звичайну, ходу з обрядовими піснями, хресний хід, молебні. Для досягнення мети необхідно було пройти до визначеного місця і виконати конкретні обрядові дії. Уже під час руху учасники могли проказувати відповідні тексти, співати обрядові пісні, здійснювати конкретні дії. Поширеним у східних слов'ян типом рядження «було ходіння з «козою», яке супроводжувалося хоромим співом і колективною дією» [6, с. 14]. Вся обрядодія наповнювалося таємністю, неповторністю. «Магічні колективні дії в закляттях, замовляннях і молитвах» [5, с. 137] підсилювали сакральну-магічний ефект.

Гуртову ходу здійснювали до священних об'єктів (хрести, криниці, поля тощо) для виконання сакральну-магічних ритуалів. Вона була складовою при виконанні обрядів викликання дощу, обходів ланів з іконами, хрестами та хоругвами. Хресна хода й молебні здійснювалися в найбільші свята православного календаря (Великодні свята, свято Юрія, Троєцькі свята), а також у засуху, під час епідемій. Із священником та церковними атрибутами люди йшли в поле, до криниці для проведення молебнів,

щоб пішов дощ. «Попереду процесії йшли дівчата-підлітки і несли маленькі ікони на рушниках, а дві жінки — ікону Матері Божої. Спочатку йшли до криниці, а потім у поле освячувати ниви, посвящать і повертаються до криниці. Біля криниці розстеляли скатерті і всі сідали обідати, тоді обливалися водою»¹. У с. Лиман Зміївського р-ну Харківської обл. після освячення полів «йшли до води, варили молошну кашу, смажили рибу, пекли яєшню і пили горілку. Спільний обід робили, щоб дощ пішов» [19, с. 7]. С. Килимник подає відомості про священні походи до сільської криниці. «У самому сакральному поході брало участь усе населення села... Ці походи в давнину мали релігійний зміст: «ізгнати», прогнати з криниці лихі духи; убогати, умилистити добрі водні духи, зокрема духів криниці та русалок» [13, с. 416]. Подібні обрядово-ритуальні обходи здійснювали по всіх регіонах України [26, с. 64; 4, с. 157; 8, с. 182]. Такі об'єкти, як поля, криниці, хрести, мали сакральний статус, а також деякі дерева, гаї [32, с. 275], камені [32, с. 285]. «До святих місць на молебні... здійснювалася хресна хода» [32, с. 307].

Відповідально люди ставилися і до збору лікарських трав, зілля, надаючи дійству урочистості. На свято Симона Зилоти баби і молодичі сходилися на околицю до схід сонця, одягнені в чисту білизну. «Коли зберуться, ідуть у діброву, чи на поле, на горби; ідуть далеко від села, щоб ніхто не бачив і щоб там люди не ходили, бо вони (знахарки) знають, де зілля росте» [4, с. 131]. Не менш урочисто відзначали збір зілля на Купала. До цього дійства також одягали чистий одяг. «Прийшовши в ліс, усі (крім дітей) скидали з себе одяг і рвали зілля чи копали коріння голими. Уважалося, що коли рвати в одязі, то трава втратить свою силу» [14, с. 82]. Після здійснення магічних обрядових дій або обходів відбувалася загальна гуртова трапеза, яка була елементом ритуалу.

Сакральність ходи підтверджується також розвитком сюжету поетичного тексту пісні. Так, на Різдвяні свята гурти колядників чи щедрівників «приносили» господарям звістку про багатий урожай, вдалий приплід худоби. Як зазначав М.С. Грушевський, «уже О. Потебня справедливо пояснив

¹ Запис із с. Гетьманівка Шевченківського р-ну Харківської обл.

сей процес у колядковім матеріалі... Коли колядники малюють у таких перебільшених рисах багатство дому, незчисленні врожаї, безконечні стада господаря, вони зовсім не мають заміру описувати дійсність... Колядники своїми розкішними образами накликають се багатство, щастя, шану і славу на свого господаря... Обрядові і пісенні поздоровлення і величання — се рід закляття на щастя, на здоровля» [5, с. 136].

Гуртом вважається група від трьох — п'яти осіб. Гурт можна розподілити за складом учасників: дитячі; молодіжні; дівочі; парубочі; чоловічі; жіночі; змішані та літніх жінок. Як відзначає О.В. Курочкін, «в одному населеному пункті могло діяти одночасно кілька груп... які формувалися за віковою ознакою «старші» — «менші», або за територіальним принципом — на окремих вулицях і «кутках» [16, с. 46—47]. Іноді гурти називали за назвою вулиці чи кутка, де проживали учасники дійства.

Дитячі гурти виголошували різдвяні та великодні вірші, виконували колядки, щедрівки, виганяли кутю з покутя, закликали весну. Молодіжні та змішані гурти здійснювали: (хресну ходу, ходу за похоронною процесією); дівочі (водіння Тополі); жіночі (в'язання колодки). Гурти літніх жінок здійснювали магичні сакральні акти, що мали на меті вирішити для громади важливі питання (захист поселення від посухи, епідемій тощо). Їх виконання доручали маленьким дівчаткам і жінкам похилого віку, яких називали «бабами». «Менопауза переводила жінку до розряду «чистих» і давала змогу виконувати сакральні, магичні обряди, які потребували ритуальної чистоти» [12, с. 174].

Великого значення надавалося здійсненню магичних обрядів у певний проміжок часу: зранку — традиційне освячення води на Водосвяття; по обіді — викликання дощу та обрядова хода з обжинковим вінком; увечері — ходіння навколо купальського вогнища, що унеможлиблювало наближення відьми до гурту. На свято Купала молодь чи дорослі вкопували в землю обрядове деревце чи ляльку Мариноньку, а навколо обкопували рівчачком. Діти або молодь здійснювали ходу з обрядовими піснями навколо Мариноньки і рівчака, що символізувало їхню захищеність від нечистої сили. На підтвердження повного забезпечення, опускали ноги в рівчак, співали пісень, причащалися.

Т.А. Агапкіна зауважує, що ноги виконували головну роль у ході й саме вони «пов'язані з хтонічним початком» [1, с. 440]. Таке твердження наявне в праці Я.В. Чеснова: «Є... універсальна риса кінесики ніг — їх зв'язок із хтонічною силою земної родючості. Спрямованість ніг до землі і зв'язок із рослинним світом сповіщає їм хтонічний характер» [31, с. 125]. До того ж «ноги є частиною матеріально-тілесного низу людини, співвідносно з виробничим початком (звичаї з «колодкою», яку прив'язували до ноги неодруженого парубка або дівки з метою спонукати їх до шлюбу і продовження роду) і сферою інтимності, що також співвідносить ноги з темою продукування» [1, с. 440]. На Слобожанщині на Масляному тижні заміжні жінки також в'язали неодруженим парубкам колодки. Це була кара за те, що вчасно не одружилися. У традиційній культурі на Харківщині жінки парубкові прив'язували колодку до ноги і вели вулицями села з обрядовою піснею: *Вилинь, вилинь, галочка / Та ведуть твого сокільнька / А твій же сокільнько при знаку...*² [10, с. 126]. У цьому контексті знаком була колодка, що символізувала ненароджену дитину. У зв'язку із чим її часто загортали в полотно, як немовля³. Парубка водили вулицями для того, щоб спільно, гуртом «віднайти» йому майбутню дружину.

Таким чином, гуртова хода виконувалася з обереговою метою та була спрямована на створення вдалого шлюбу. На Масляному тижні молодіжні, іноді жіночі гурти виконували обряд «водіння козла», що символізував початок весни. Як зазначає П.В. Іванов, «святом «козла» на Слобожанщині і відкривається ряд веснянок, у яких змальовуються взаємини обох статей, зображується прагнення молоді один до одного і майбутнє сімейне життя» [10, с. 108]. Зазвичай парубка, рядженого в костюм «козла», водили вулицями села, а охочих заводили на подвір'я [28, с. 11—12]. «Саме під час обходів відбувалося перше знайомство з родичами майбутніх шлюбних партнерів» [18, с. 261]. Крім обряду «водіння козла», молодіжні гурти ходили

² Запис 15.08.1994 р., с. Ново-Миколаївка Шевченківського р-ну від Гожі Марії Петрівни 1917 р. н., Баранової Галини Федорівни 1911 р. н.

³ Запис від фольклорного гурту с. Гетьманівки Шевченківського р-ну Харківської обл.

вулицями села з веснянками, піснями, за допомогою яких сповіщали батькам про майбутнього нареченого доньки чи нареченої сина: «... *А Маринка-вірвінка / Та й Гришка-парубка дівка...*»⁴. Говорити батькам про особисті взаємини молодих було не коректно, та й не завжди батьки могли позитивно поставитися до вибору донькою чи сином другої половини. Коли про це сповіщав гурт, було більш пристойно.

Для обходів, що здійснювалися по хатах, характерне обдаровування господарями обходчиків продуктами, грошима і подарунками [25, с. 486; 2, с. 50; 16, с. 175—180]. «Колядники приходять не скромними прохачами — жебраками, а колективом людей, що здійснює магічний обряд, який має викликати бажане в майбутньому» [30, с. 126]. Обдаровування стосується троєцьких, купальських, Різдвяно-новорічних свят (ходіння колядницьких ватаг, щедрувальників, ряджених тощо). Після Водохреща за традицією господарі «виганяли» кутю з покутя. У Борисівському районі Белгородської області, де проживають етнічні українці, вказану дію виконувала молодь. Ходили гуртами і виганяли кутю з покутя, при цьому стукали палицями по хвіртці, а господарі давали за це гостинці. Святом Водохреща завершувалися Різдвяні святки. «У цей день знайомі жінки сходяться разом і гуртом відправляються до шинку пити горілку» [10, с. 73].

На Слобожанщині в Зелену неділю дівчата водили «тополю» не лише по селу, а й полями, де вже колосилися жита. «Зустрівши людей, «тополя» їм низько вклонялася, а господарі частували дівчат і давали подарунки «тополі на стрічки» [4, с. 149]. «Рух (хода) процесії обумовлюється як магічний засіб впливу на родючість землі» [1, с. 438]. На Харківщині зафіксовано обряд «Водіння Царівни». Ось як це згадує очевидець дійства: «Я ще була маленькою, а наша вулиця була біля поля, і я помню, як ішли із поля жінки, співали, вели Царівну у вінку і Царевича. Ідуть із поля з граблями і співають: «Царівну водять». Вінок був сплетений із волошок, орішиння, польових квітів і в кожній букетик квітів, а на грудях вінок цепочкою із жита в один колосок і в Царевича теж. Несли невеликі

⁴ Запис 05.07.2000 р. із с. Мохнач Зміївського р-ну Харківської обл. від Хрущової Євдокії Василівни 1921 р. н.

снопики із жита»⁵. Із викладеного матеріалу можна побачити, що в традиційній культурі на Слобожанщині гуртами ходили в поля не лише на початку росту зернових, а й напередодні жнив. Імовірно, що подібні обрядодії надавали селянам упевненості в багатому зборі врожаю.

Л.М. Івлева вважає, що «у ритуально-ігрових виразах за допомогою мови театру здійснюється магічне цілеспрямоване втручання в реальне життя — викликається до життя необхідне, виганяється небажане, певним чином конструюється предмет віри» [11, с. 166].

Гуртова хода могла бути звичайною і урочистою. Гурт починав рух із звичайної ходи, а при наближенні до сакрального чи конкретного об'єкта хода могла змінитися на урочисту. Так господарю вручали зажинковий сніп, що символізував завершення жнив [25, с. 484]. На Харківщині це відбувалося так: «Коли все уберуть, то в кінці ниви залишали кущ незжатих колосків, це називалося «борода». А потім цю бороду обв'язують лентами, кладуть туди бутилку, навколо ходять, співають. Бороду тоді зжинали окремо в сніп, перев'язують лентою і несуть хазяїну сказати, що кончили роботу»⁶. До великих календарних свят традиційно відбувалася гуртова підготовка, до якої входив цілий комплекс робіт: заготівля трав, квітів, виготовлення необхідних атрибутів, костюмів, антропоморфних скульптур, опудал, а також їх рядження [6, с. 24]. Після цього відбувалося святкування, яке обов'язково було гуртовим. «За клечанням доводилося ходити в ліс, чи в діброву, десь далеко; йшли разом з одного села цілими гуртами й тоді такі походи, звичайно, оберталися у веселу забаву, несучи цілі оберемки зелені; співали, вигукували і навіть танцювали» [4, с. 152].

Наші пращури дотримувалися й чітко виконували всі правила, що існували в традиційній культурі і календарних святах зокрема. З обряду не можна випустити жодного елемента, що був його складовою.

⁵ Запис 02.07.2001 р., с. Піски Радківські Борівського р-ну Харківської обл. від Шевченко Катерини Кузьмівни 1933 р. н.

⁶ Запис 02.07.2001 р., с. Піски Радківські Борівського району Харківської області від Петренко Серафими Кирилівни 1925 р. н., Коновалової Марії Макарівни 1929 р. н., Масич Тамари Ягорівни 1939 р. н., Дубовик Антоніни Прокопівни 1926 р. н.

А.Л. Топорков уважає, що «порушення правил ритуалу веде до хаосу не лише в соціальних відносинах, але й у світі природних стихій» [27, с. 96]. Таким чином гуртову ходу в циклі календарних обрядів можна розглядати як культурну практику.

На початку ХХ ст., зі зміною суспільного ладу, відбулися нововведення у всіх напрямках життєдіяльності соціуму. Не оминуло це й календарну обрядовість. Традиційну довільну гуртову ходу (хресна хода, молебні, обходи) у циклі календарних обрядів замінили обов'язкові масові зібрання трудівників міст, а згодом і сіл. Широко почали відзначатися масові театралізовані дійства з обов'язковою урочистою гуртовою ходою, що передбачала колективне чітке шиккування в колони і шеренги й проходження вулицями міста. Учасники несли лозунги, транспаранти, емблеми. Хода супроводжувалася скандуванням гасел, виконанням пісень, музичним супроводом. «Процесії, мітинги, маніфестації поступово перетворилися на провідну форму масового свята» [23, с. 16].

Започатковані були нові форми свят: «Комсомольське Різдво», «Комсомольська Пасха», «Комсомольське весілля», «Октябрини», «Звіздини», полікарнавали, агітсуди, театралізовані походи тощо. Починаючи з 20-х рр. ХХ ст. по всій країні відбувалася карнавальна хода ряджених [15, с. 138]. У грудні 1922 р. — січні 1923 р. «завершенням свята було масове ходіння по вулицях міста, зі співом антирелігійних колядок» [22, с. 42].

Традиційні обряди, що не стосувалися церковних, масово проводилися в містах і селах. Наприклад, «у селах Лівобережної України на зелені свята дівчата наряджали одну зі своїх подруг «тополею» і водили її по дворах» [24, с. 168]. Поряд із цим важливе місце посідали обходи будинків колгоспників із веснянками [3, с. 250], колядками і щедрівками. «Підійшовши гуртом до хати, колядники величали господаря» [24, с. 144]. Зазвичай тексти були переписані з урахуванням нових вимог часу. Подаємо колядку, записану М. Полотай 1939 року на Воронежчині: *«Добрий вечір, добрий, пане господарю / Приспів: Радуйся, земле, світ новий народився / Застеляйте столи та ще й килимами. / А до того буде три празники в році. / А що перший празник — Сьоме листопада, / Ой, а другий празник — Перше травня, / А третєє свято — то П'ятоє груд-*

ня, / А П'ятоє грудня — то день Конституції» [22, с. 44—45].

До масових свят широко залучалися діти і молодь. У новорічну ніч 1960 р. в Києві «групи студентської молоді в яскравих національних костюмах, у масках зайців, вовків, лисиць, ведмедів та інших звірів... ходили по вулицях і площах міста, заходили до квартир поздоровити людей з Новим роком за старим традиційним звичаєм — колядками та щедрівками» [24, с. 156].

«У народному мистецтві масовість (колективність) свята пов'язана не з унікальністю, а, навпаки, з багаторазовістю, варіативністю виконання, побутування. Нерідко НМЦ (науково-методичні центри. — Н. О.) та інші організації направляють у різні географічні центри країни один і той же сценарій свята» [29, с. 6]. Таким чином свята в різних куточках колишнього Радянського Союзу були схожі між собою.

У масового гуляння хода має обмеженість у часовому та просторовому вимірах. Також є чітке розмежування на виконавців та глядачів. Звідси й відповідна реакція та взаємодія між виконавцями та глядачами. Хода в сучасному масовому дійстві відбувається залежно від поставлених завдань режисера та по заданій траєкторії. «Різні святкові традиції спрямовані на одне і те ж: на створення найкращих умов для психологічного єднання людей, що досягається якраз колективною творчою діяльністю» [29, с. 22].

Можна дійти висновку, що ритуальна функція ходи полягає в її гуртовому виконанні. Організація ходи покликана привернути увагу учасників свята або розвеселити їх. Так, хресна хода до річки для освячення води, карнавальна хода, святкова хода приурочувалися конкретній даті чи реальному святу. У контексті сучасних культурних практик відомі: паради військових, урочисті марші, карнавальна хода, святкова хода, смолоскипна хода, фестивальна хода, хода миру, траурна хода, похоронна хода (процесія) тощо.

Гуртова хода може бути складовою в контексті будь-якого масового дійства, видовища, календарного свята, яке відбувається просто неба. Хода календарного свята наших пращурів характеризувалася тим, що люди здійснювали обрядові дійства за для добробуту родини, громади й не поділялися на

виконавців і глядачів. Усі присутні — учасники були і головними, і другорядними дійовими особами.

У сучасній святковій культурі гуртова хода також існує, але в зміненому виді. Вона позбавлена сакральності й магичності, здебільшого має розважальний характер. Оскільки гуртова хода в календарній обрядовості Слобожанщини як культурних практик до цього часу не досліджена, тому це питання потребує ґрунтовного і фахового вивчення.

1. *Агапкина Т.А.* Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — Москва : Индрик, 2002. — 816 с.
2. *Аничков Е.В.* Весенняя обрядовая песня на западе и у славян : в 2-х частях. — Ч. 1. От обряда к песне / Е.В. Аничков. — Санкт-Петербург, 1903. — 392 с.
3. *Бондаренко Г.Б.* Взаимосвязь трудовых праздников, обрядовикалендарной обрядности народа / Г.Б. Бондаренко // Традиции, обряды, современность. — Киев : Изд. политической литературы, 1983. — С. 246—253.
4. *Воропай О.* Звичаї нашого народу / О. Воропай // Етнографічний нарис : у 2-х кн. — Кн. II. — Київ : Оберіг, 1991. — 441 с.
5. *Грушевський М.С.* Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. — Т. I / М.С. Грушевський. — Київ : Либідь, 1993. — 390 с.
6. *Гусев В.Е.* Истоки русского народного театра / В.Е. Гусев ; учебное пособие. — ЛГИТМИК, 1977. — 87 с.
7. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. — Т. I / В.И. Даль — Москва : Русский язык, 1978. — 699 с.
8. *Дикарєв М.* Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Воронежчині / М. Дикарєв // Матеріали до українсько-російської етнології. — Т. VI. — Львів, 1905. — С. 114—204.
9. *Жайворонок В.В.* Знаки української етнокультури / В.В. Жайворонок // Словник-довідник. — Київ : Довіра, 2006. — 703 с.
10. *Иванов П.В.* Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии / П.В. Иванов. — Харьков : Майдан, 2007. — 216 с.
11. *Ивлева Л.М.* Дотеатрально-игровой язык русского фольклора / Л.М. Ивлева. — Санкт-Петербург, 1998. — 195 с.
12. *Ігнатенко І.В.* Жіноче тіло у традиційній культурі українців / І.В. Ігнатенко. — Київ : Дуліби, 2013. — 224 с.
13. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. — Кн. II. — Т. 3 (Весняний цикл) / С. Килимник. — Київ : Обереги, 1994. — 524 с.
14. *Климець Ю.Д.* Купальська обрядовість на Україні / Ю.Д. Климець. — Київ : Наукова думка, 1990. — 143 с.
15. *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців. Традиції і сучасність / О.В. Курочкін. — Київ : Наукова думка, 1978. — 190 с.
16. *Курочкін О.В.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок) / О.В. Курочкін. — Опішне, 1995. — 379 с.
17. *Лотман Ю.М.* Внутри мыслящих миров / Ю.М. Лотман // Семиосфера. — Санкт-Петербург, 2000. — 704 с.
18. *Морозов И.А.* Круг игры. Праздник и игра в жизни северорусского крестьянина (XIX—XX вв.) / И.А. Морозов, И.С. Слепцова. — Москва : Индрик, 2004. — 920 с.
19. *Муравським шляхом.* Ч.1. Етнографічний опис та фольклорні матеріали селища Лиман Зміївського району Харківської області / упоряд. М.М.Красиков, Н.П.Олійник, В.М.Осадча, М.О.Семенова. — Харків, 1996. — 62 с.
20. *Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / Фольклорні записи та упорядкування В.В.Дубравіна.* — Суми : Університетська книга, 2005. — 446 с.
21. *Олійник Н.П.* Магічність символіки гуртової ходи в календарній обрядовості українців Слобожанщини / Н.П. Олійник // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукраїнської наук.-теоретич. конф. молодих учених, 21—22 квітня 2016 р. / під ред. проф. В.М.Шейка та ін. — Харків : ХДАК, 2016. — С. 243—245.
22. *Польський І.С.* Про використання традиційної колядної обрядовості у створенні нових обрядів / І.С. Польський / учбовий посібник. — Харків, 1971. — 49 с.
23. *Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні.* — Київ : Вид. політичної літератури України, 1978. — 252 с.
24. *Свята та обряди Радянської України / Кувеньова О.Ф., Кравець О.М., Гірник Т.Д., Зінич В.Т.* — Київ : Наукова думка, 1971. — 271 с.
25. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого.* — Т. 3. — Москва : Международные отношения, 2004. — 704 с.
26. *Смоляк О.С.* Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури: монографія / О.С. Смоляк. — Ч. I. — Тернопіль : Астон, 2004. — 296 с.
27. *Топорков А.Л.* Символика и ритуальные функции предметов материальной культуры / А.Л. Топорков // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. Сборник научных трудов / отв. ред. А.С. Мильников. — Ленинград : Наука, 1989. — С. 89—101.
28. *Традиційна народна культура Дворічанського району Харківської області / упоряд. М.О.Семенова.* — Харків : Регіон-інформ, 2001. — 159 с.
29. *Хореография в народном празднике (На основе народной традиции весенне-летних хороводных игр).* Методические рекомендации / автор-сост. Т.Н.Скрынник. — Москва, 1986. — 85 с.
30. *Чичеров В.И.* Зимний период русского земледельческого календаря XVI—XIX веков. Очерки по истории народных верований / В.И. Чичеров. — Москва, 1957. — 236 с.

31. Чеснов Я.В. Шаг Майтрейн: некоторые аспекты изучения кинесики / Я.В. Чеснов // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. — Ленинград, 1989. — С. 122—138.
32. Щепанская Т.Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX—XX вв. / Т.Б. Щепанская. — Москва : Индрик, 2003. — 528 с.

Natalia Oliynyk

THE GROUP WALK IN CALENDAR RITUALISM OF SLOBODA UKRAINIANS AS THE CULTURAL PRACTICE

The group walk is considered to be an element of traditional ritualism. There are certain kinds of the walk such as in a straight line, in a circle and arbitrarily, and by a specific trajectory which are analyzed. During performing of any type of the walk the ritual action would gain sacral and magical meaning. For strengthening its effect declamation, singing, attributes (sacral; specially made for a holiday; certain objects or things which gained sacral meaning during a ritual) were used. Eventually, the group walk changed on a contrary to the traditional one and gained the new form and the new significance: an accurate breakdown into the columns and lines, and a ceremonial walk down the streets. In modern cultural practices the walk is also a part of common events but it lost its sacral and magical significance.

Keywords: group walk, calendar ritualism, sacral and magical actions, change, cultural practices.

Наталія Олійник

ГУРТОВОЕ ХОЖДЕНИЕ
В КАЛЕНДАРНОЙ ОБРЯДНОСТИ
УКРАИНЦЕВ СЛОБОЖАНЩИНЫ
КАК КУЛЬТУРНАЯ ПРАКТИКА

Гуртовое хождение рассматривается как элемент традиционной обрядности. Проанализировано виды ходьбы: по прямой, по кругу и произвольно, по конкретной траектории. Во время выполнения любого шествия обрядовое действие приобретало сакрально-магическое значение. Для усиления действия использовалась декламация, пение, атрибуты (сакральные; специально изготовленные к празднику; конкретные предметы или вещи, которые приобретали сакральности во время обряда). С течением времени гуртовое хождение преобразилось, в противовес традиционной, и приобрело новую форму и значение: четкого построения в колонны и шеренги, торжественного прохождения по улицам. В современных культурных практиках хождение также является составной массовых мероприятий, но лишено сакрально-магического значения.

Ключевые слова: гуртовое хождение, календарная обрядность, сакрально-магические действия, видоизменение, культурные практики.